
Antisemitisme

De bestrijding van antisemitisme: een pleidooi voor een weerbare liberale democratie

door Remco Cooremans

Het liberalisme heeft een rijke traditie in het beschermen van individuele rechten en het bestrijden van discriminatie. De recente ontwikkelingen rond antisemitisme in Nederland, met name na de terreurdaad van 7 oktober 2023 en de oorlog die erop volgde tussen Israël en Hamas in Gaza en met Hezbollah in Libanon, maar ook het geweld na de wedstrijd Ajax-Maccabi Tel Aviv in de nacht van 7 op 8 november 2024, dwingen ons tot een fundamentele heroverweging van de liberale benadering van vrijheid en bescherming.

De realiteit voor de Joodse gemeenschap stemt somber. Zoals Dilan Yeşilgöz-Zegerius benadrukte als toenmalig minister van Justitie en Veiligheid tijdens International Holocaust Remembrance Day 2023: 'De individuele verhalen die ik hoor van jonge Joodse mensen zijn ronduit schokkend. Velen overwegen om Nederland en Europa in zijn geheel te verlaten. Ik ken persoonlijk mensen die, bij het plannen van een bar mitswa, zich genooddaakt voelden om eerst beveiliging te regelen voordat zij de uitnodigingen konden versturen. Dat is ontstellend.' Deze schrij-

nende situatie vraagt om meer dan symbolische maatregelen.

In dit artikel analyseer ik hoe de Duitse weerbare democratie ('wehrhafte Demokratie') en de verdergaande implementatie in Duitsland van de werkdefinitie van antisemitisme volgens het model van de International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) lessen bieden voor Nederland. Waar Duitsland explicieter stelling nam tegen antisemitisme en met antisemitisme vermengde kritiek op Israël, lijkt Nederland te worstelen met de balans tussen vrijheid en bescherming. Dit artikel pleit voor de principiële erkenning dat de bescherming van minderheden tegen discriminatie en geweld een kerntaak is van de democratische rechtsstaat, en dat deze erkenning moet leiden tot een nog strijdbaardere verdediging van de democratische orde.

De IHRA-werkdefinitie van antisemitisme

De International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), opgericht in 1998 op initiatief van de toenmalige Zweedse premier Göran Persson, heeft als kerndoel het bevorderen van onderzoek naar en onderwijs over de Holocaust. In 2016 nam IHRA een cruciale stap door het aannemen van een Internationale Werkdefinitie van antisemitisme, ontwikkeld door experts en aangesloten lidstaten (IHRA 2016).

Antisemitisme manifesteert zich als een complex, historisch gevormd fenomeen van discriminatie. De IHRA-werkdefinitie dient primair als instrument voor beleidsmakers om antisemitisme te herkennen en te bestrijden, niet als rigide classificatiesysteem. Het vereist van autoriteiten een zorgvuldige con-

textuele beoordeling bij elke casus.

De kern van de werkdefinitie luidt: 'Antisemitisme is een bepaald beeld van Joden, dat zich kan uiten als haat tegen Joden. Retorische en fysieke uitingen van antisemitisme worden gericht tegen Joden of niet-Joden en/of hun bezittingen, tegen instellingen van de Joodse Gemeenschap, en religieuze voorzeningen' (IHRA 2016).

Bekende vormen van antisemitisme, verhuld door hedendaagse tropes

Hoewel de kerndefinitie van IHRA beknopt is, manifesteert antisemitisme zich in vele gedaanten. Tijdens de coronapandemie signaleerde de Community Security Trust ('CST'), een Britse organisatie die zich richt op de veiligheid van de Joodse gemeenschap in het VK, al een verontrustende toename van antisemitische complottheorieën. Het CST-rapport 'Coronavirus and the plague of antisemitism' uit 2020 documenteerde beschuldigingen richting Joden variërend van dat zij 'het virus hadden gecreëerd' tot het vermeende dat 'Joden immuun zijn.' Eeuwenoud antisemitisme werd ditmaal gehuld in een hedendaags jasje.

De IHRA-werkdefinitie erkent dat ook kritiek op de moderne staat Israël kan ontaarden in antisemitisme en sinds 7 oktober 2023 en de oorlogen die volgden is Israël onderwerp van menig discussie. In antisemitisme ont-aarde Israëlkritiek manifesteert zich volgens Natan Sharansky, Sovjet-dissident, ex-politicus en voorzitter van ISGAP, op drie manieren: door het ontkennen van het Joodse recht op zelfbeschikking, door het aanleggen van dubbele standaarden bij het beoordelen van Israëls handelen, of door het gebruik van klassieke antisemitische beeldvorming

om Israël of zijn inwoners te demoniseren. Juist vanwege de ingewikkelde scheidslijn ontwikkelde Sharansky in 2004 zijn '3D-test' (demonisering, dubbele standaarden, delegitimering) om legitieme kritiek op Israëlsch optreden te onderscheiden van situaties waar die kritiek slechts een stijlfiguur is dat antisemitisme verbloemt.

Antisemitisme in Nederland: door de voor- en achterdeur

De dreiging voor de Nederlandse Joodse gemeenschap is concreet en zorgwekkend. Marcel Levi's column in *Het Parool* van 23 november 2024 schetst de verontrustende 'door de voordeur'-realiteit op het Joodse Maimonides Lyceum: 'Rondom de school staat een hoog hek en hangen camera's. De toegang wordt soms bewaakt door bewapende maréchaussees. Het gebouw heeft verstevigde muren en ramen, er liggen hindernissen tegen voertuigen met explosieven en in de school is een schuilkelder tegen aanslagen.' Deze situatie staat in schril contrast met de jaren '90, toen dergelijke beveiligingsmaatregelen nog als uitzonderlijk werden beschouwd.

Joodse Nederlanders spreken ook vaak over 'antisemitisme door de achterdeur;' demonstraties en uitingen die beginnen met kritiek op Israëlsch beleid vervallen in klassieke Jodenhaat, zonder dat autoriteiten effectief kunnen ingrijpen. De cijfers van het CIDI benadrukken de problematiek: van 40-60 serieuze incidenten per jaar in de jaren '90 naar 379 incidenten in 2023. Van de 1550 meldingen in 2023 werden vele echter niet meegenomen omdat ze 'niet of slechts deels voldeden aan de definitie van antisemitisme, alleen Israël-kritiek behelsden' (CIDI 2023). De Joodse gemeenschap besteedt vele malen

meer aan beveiliging dan in 1990 volgens het CIDI.

Antisemitismebestrijding Duitsland: de weerbare democratie in de praktijk

Het contrast tussen de Nederlandse en Duitse implementatie van de IHRA-definitie is markant. De Duitse federale regering heeft sinds 2017 een systematische aanpak ontwikkeld via haar nationale strategie tegen antisemitisme (Bundesregierung 2023). Deze manifesteert zich in een gelaagde structuur van wetgeving, uitvoering en juridische handhaving.

De Bundestag heeft grote stappen gezet, zoals toen het de op Israël gerichte 'Boycot, Divestment & Sanctions'-beweging ('BDS') als antisemitisch bestempelde via breed gesteunde resoluties (een instrument dat vergelijkbaar is met een motie in de Tweede Kamer). Resoluties werden gevolgd door structurele maatregelen tegen organisaties die antisemitisme verspreiden (Deutscher Bundestag 2017, 2022). Deze basis stelt Duitse overheden in staat om subsidies in te trekken en preventief op te treden tegen organisaties die antisemitisme bevorderen.

Ook de uitvoerende macht is op het gebied van concrete handhaving proactief. In o.a. Berlijn is er strikte regulering van demonstraties waarbij risico bestaat op antisemitische uitingen. De autoriteiten baseren zich hierbij op het Versammlungsfreiheitsgesetz, dat mogelijkheden biedt voor preventief optreden bij concrete aanwijzingen voor strafbare uitingen. Interessant is ook de ontwikkeling rondom de kunstitoonstelling *documenta fifteen* in Kassel. Hier greep de gemeente in

vanwege antisemitische elementen in verschillende kunstwerken (Stadt Kassel 2022).

De Duitse aanpak komt ook duidelijk naar voren in de deelstaat Noordrijn-Westfalen. Hier zijn gedetailleerde richtlijnen ontwikkeld voor het herkennen en aanpakken van verholde antisemitische uitingen (Landesregierung Nordrhein-Westfalen 2023). Deze richtlijnen bieden handhavers en autoriteiten concrete handvatten bij het beoordelen van uitingen die op het eerste gezicht als legitieme politieke kritiek kunnen worden gezien, maar bij nadere analyse antisemitische elementen bevatten. Met een duidelijke verklaring maakte premier Hendrik Wüst in de Bondsraad van Noordrijn-Westfalen duidelijk wat het doel is van een gezamenlijk door Noordrijn-Westfalen en Sleeswijk-Holstein ingediende ontwerp-resolutie: 'Effectief bestrijden van antisemitisme - het beschermen van het bestaansrecht van Israël.' Om antisemitische codes bij demonstraties en bijeenkomsten duidelijker te herkennen en te vervolgen, creëerde zijn deelstaat een trainingsprogramma voor de rechterlijke macht. Premier Wüst ging een stap verder in zijn publieke stellingname. Hij betoogde dat het ontkennen van Israël's bestaansrecht gelijkstaat aan het ontkennen van 'de bestaansreden van het moderne Duitsland.' Volgens hem zou iemand die Israël's bestaansrecht ontkent en zich wil naturaliseren daarom niet in aanmerking mogen komen voor het Duitse staatsburgerschap.

De Duitse benadering kenmerkt zich door een combinatie van duidelijke wetgeving, proactieve handhaving en daadkrachtige stellingname door politici en andere gezagsdragers. Door deze gelaagde aanpak kunnen

autoriteiten effectief optreden tegen zowel openlijke als verholde vormen van antisemitisme, zonder de fundamentele vrijheden van meningsuiting en demonstratie onevenredig te beperken. Dit evenwicht tussen bescherming en vrijheid vormt een nuttig voorbeeld voor andere Europese landen, waaronder Nederland.

Juridische complexiteit van de Duitse aanpak
De Duitse aanpak is juridisch niet onomstreden. De Onderzoeksdienst van de Bundestag oordeelde een BDS-resolutie ongrondwettig en enkele rechtbanken verwierpen beslissingen die erop gebaseerd waren. Ralf Michaels, directeur van het Max Planck Instituut voor Vergelijkend en Internationaal Privaatrecht in Hamburg, uitte kritiek (geciteerd in Deutsche Welle 2024). Hij vond de resoluties tegen BDS 'vanuit juridisch perspectief erg teleurstellend. Eerdere concepten werden door juristen zwaar bekritiseerd als hoogstwaarschijnlijk ongrondwettig. Gezien deze kritieken is het opvallend dat de uiteindelijke tekst grotendeels onveranderd is gebleven.'

De Nederlandse aanpak: knelpunten en oplossingen

De huidige Nederlandse aanpak kent verschillende knelpunten die de bestrijding van antisemitisme volgens het Duitse model in de weg staan. Nederlandse handhavers kunnen doorgaans pas ingrijpen nadat concrete overtredingen zijn geconstateerd, wat de effectiviteit van hun optreden aanzienlijk beperkt en kan leiden tot escalatie van situaties die wellicht voorkomen hadden kunnen worden. Ook is de huidige Nederlandse anti-discriminatie wetgeving ontoereikend voor de aanpak van enkele vormen van antisemitisme. Als we de soms subtiele verwe-

venheid van politieke kritiek op Israël met antisemitische elementen ook in Nederland zouden willen aanpakken dan vereist dat een verfijnder juridisch instrumentarium dan momenteel beschikbaar is.

In antwoord op schriftelijke vragen van Tweede Kamerlid Kuzu van DENK verduidelijkte toenmalig minister Grapperhaus van Justitie & Veiligheid al op 3 mei 2021 dat de IHRA-werkdefinitie niet juridisch bindend en dus niet in rechte afdwingbaar is. De voorbeelden bij de IHRA-definitie werden door Grapperhaus en andere bewindspersonen niet als integraal onderdeel gezien, maar slechts als illustratieve richtlijnen voor beleidsmakers en autoriteiten.

De huidige praktijk is niet wezenlijk anders dan in 2021, maar de gevoelde urgentie om antisemitisme in alle vormen te bestrijden is wel toegenomen. Na het antisemitisch geweld in Amsterdam gericht tegen Israëlische voetbalsupporters van begin november 2024 en een jaar vol incidenten op straat, online en op universiteiten, zegde minister David van Weel van Justitie & Veiligheid namens het kabinet Schoof toe om vanaf 2025 jaarlijks €1,3 miljoen te reserveren voor beveiliging van Joodse instellingen en in totaal €4.5 miljoen aan haar nieuwe aanpak 'bestrijding van antisemitisme 2024-2030.'

De aangekondigde financiële intensivering vanaf 2025 vormt een belangrijke stap, maar de bestrijding van hedendaags antisemitisme vereist meer. Waar de Duitse 'wehrhafte Demokratie' antisemitisme expliciet positioneert als bedreiging van de democratische rechtsorde, blijft de Nederlandse benadering vooralsnog vooral gericht op incidentbe-

strijding. Een effectieve aanpak vereist geen overdadigheid aan repressieve maatregelen, maar wel een principiële erkenning dat de bescherming van minderheden tegen discriminatie en geweld een kerntaak is van de democratische rechtsstaat.

Vervolgens vereist het verdedigen van die democratische rechtsstaat zelf concrete actie en de bereidheid van functionarissen om fundamentele waarden uit te dragen, ook als dat weerstand oproept. Zoals VVD-Kamerlid Ulysse Ellian schreef op 8 november, de dag na de jacht op Israëlische voetbalfans in de straten van Amsterdam: 'Vandaag bij de noodlocatie geweest waar slachtoffers van de georganiseerde Jodenjacht werden opgevangen en geholpen. De verhalen, de angst in de ogen. We hebben thuis de vlag gehesen. En wie er problemen mee heeft? Wen er maar aan.'

Liberalisme en antisemitisme-bestrijding

Het liberalisme kent verschillende interpretaties als het gaat om de rol van de staat bij het beschermen van minderheden.

Het klassiek liberalisme legt de nadruk op staatsonthouding en individuele vrijheden en gaat uit van het principe van gelijke behandeling door de overheid. Hoewel dit in theorie een zuiver uitgangspunt lijkt, blijkt het in de praktijk van de Joodse gemeenschap in Nederland onvoldoende effectief in het adresseren van feitelijke ongelijkheid, zoals blijkt uit de realiteit voor scholieren op het Maimonides Lyceum. Het sociaalliberalisme erkent daarentegen dat vrijheid actieve waarborging vereist. Isaiah Berlin scheidt onderscheid tussen negatieve en positieve vrijheid:

‘Vrijheid vereist niet alleen de afwezigheid van inmenging, maar ook de aanwezigheid van voorwaarden die betekenisvolle vrijheid mogelijk maken’ (Berlin 1958, 228). De sociaalliberale benadering erkent volgens Isaiah Berlin erkent dat pure staatsonthouding kan leiden tot het bestendigen van onvrijheid.

Het concept van de weerbare democratie, in Duitsland bekend als de ‘streitbare Demokratie’ of ‘wehrhafte Demokratie,’ gaat nog een stap verder en stelt dat de staat een actieve rol speelt bij het beschermen van de democratische orde tegen haar vijanden (Bundesregierung 2023). Deze aanpak is geworteld in de diep geleefde Duitse naoorlogse erkenning dat democratieën niet alleen het recht maar ook de plicht hebben om de internationale democratische orde te verdedigen tegen anti-democratische krachten.

De Duitse ervaring sinds 2017 biedt inzicht in hoe deze laatste benadering in de praktijk kan functioneren en hoe een weerbare democratie effectief kan zijn in het beschermen van minderheden binnen de rechtsstaat.

Conclusies en gevolgen voor Nederlands beleid

De woorden van Dilan Yeşilgöz-Zegerius tijdens Holocaust Remembrance Day 2023 resoneren nu sterker dan ooit: ‘Nu de beelden, getuigenissen en herinneringen aan de Holocaust langzaam vervagen, valt deze taak toe aan ons, de volgende generaties. Het is aan ons allen – niet alleen aan Joden, maar ook en vooral aan niet-Joden – om deze geschiedenis levend te houden. Om ervoor te zorgen dat we waakzaam blijven. Om onze stem te verheffen.’

Het klassieke liberale principe van staatsonthouding leek ooit adequaat, maar blijkt nu ontoereikend voor de bescherming van minderheden tegen discriminatie. Sociaalliberale principes blijken ontoereikend tegen uitingen die de democratische rechtsstaat ondermijnen. De Duitse weerbare democratie toont dat het mogelijk is om maatregelen te implementeren zonder de fundamentele vrijheden aan te tasten.

De Nederlandse aanpak tegen antisemitisme in al haar vormen zou kunnen beginnen met juridische verankering van IHRA-elementen in bestaande wetgeving.

Daarnaast is bestuurlijke en politieke daadkracht en daadkracht in de strafrechtketen essentieel: handhavers hebben behoefte aan duidelijke normen en uniforme richtlijnen.

De huidige situatie waarin één religieuze groep permanent extra beveiliging nodig heeft om haar grondrechten uit te kunnen oefenen is onverenigbaar met liberale principes van gelijkwaardigheid en vrijheid van godsdienst. De democratische rechtsstaat verdient het dat haar waarden actief in woord en daad verdedigd worden. Alleen zo kunnen we waarborgen dat alle burgers, ongeacht hun achtergrond of identiteit, in vrijheid en veiligheid kunnen leven.

Remco Yizhak Cooremans is voorzitter van thematisch netwerk VVD PRIDE en betrokken bij de interne taskforce tegen antisemitisme van de VVD.

Literatuurlijst

- Berlin, I. *Two Concepts of Liberty*. Oxford, 1958.
- Bundesregierung. *Nationale Strategie gegen Antisemitismus und für jüdisches Leben* (NASAS). Berlijn, 2022.
- CIDI. *Monitor Antisemitische Incidenten 2023*. Den Haag, 2023.
- Community Security Trust. *Coronavirus and the plague of antisemitism*. Londen, 2020.
- Deutscher Bundestag. *Antisemitismus entschlossen bekämpfen*. Drucksache 18/11970. Berlijn, 2017.
- Deutscher Bundestag. 'Fachgespräch zur documenta: Kunstfreiheit und Bekämpfung von Antisemitismus', Berlijn, 8 februari 2023. URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2023/kw06-pa-kultur-medien-929282>.
- Ellian, U. 'Vandaag bij de noodlocatie geweest waar slachtoffers van de georganiseerde Jodenjacht werden opgevangen en geholpen. De verhalen, de angst in de ogen. We hebben thuis de vlag gehesen. En wie er problemen mee heeft? Wen er maar aan', op: X, 8 november 2024. URL: <https://x.com/UlysseEllian/status/1854914869109137657>.
- IHRA. Working Definition of Antisemitism. Stockholm, 2016. URL: <https://holocaustremembrance.com/resources/working-definition-antisemitism>
- Landesregierung/Staatskanzlei Nordrhein-Westfalen. Landesregierung stellt 10-Punkte-Plan gegen Antisemitismus vor und startet Kampagne #NieWiederIstJetzt. Düsseldorf, 8 november 2023. URL: <https://www.land.nrw/pressemitteilung/landesregierung-stellt-10-punkte-plan-gegen-antisemitismus-vor-und-startet>.
- Levi, M. 'Antisemitisme, je ziet het pas als je het doorhebt', in: *Het Parool*, 23 november 2024.
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. *Strategie Bestrijding Antisemitisme 2024-2030*. Den Haag, 22 november 2024.
- Polizei Berlin. 'Versammlungsfreiheit in Berlin'. Berlijn, 2023.
- Sharansky, N. '3D Test of Anti-Semitism: Demonization, Double Standards, Delegitimization', in: *Jewish Political Studies Review*, vol. 16, nr. 3-4, pp. 5-16, 2004.
- Documenta und Museum Fridericianum gGmbH. *Abschlussbericht der Organisationsentwicklung*, Kassel, 2023.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. 'Antwoord op vragen van het lid Kuzu over de operationalisering en instrumentalisering van de IHRA-definitie van antisemitisme', in: *Handelingen Tweede Kamer*, 2021, nr. 2021Z04887.
- Whittle, H., 'Germany Passes Controversial Antisemitism Resolution', *Deutsche Welle*. 11 juni 2024. URL: <https://www.dw.com/en/germany-passes-controversial-antisemitism-resolution/a-70715643>
- Yeşilgöz-Zegerius, D. 'Toespraak minister Yeşilgöz-Zegerius bij International Holocaust Remembrance Day', in: *Handelingen der Staten-Generaal*, 31 januari 2023.

